

Politiikan tunnistaminen Balkanin vakauden haasteena

V e s a S a a r i k o s k i

Myytit ja politiikka

Tätä kirjoitettaessa, syksyllä 2002, Balkaniksi kututun Kaakkois-Euroopan epävakaus on yhä pinnalla, vaikkakin syyskuun yhdennentoista jälkeisen maailman polttopisteet ovat muualla. Epävakauden suurimmaksi yksittäiseksi aiheuttajaksi henkilötasolla nimetty Serbian ja Jugoslavian entinen presidentti Slobodan Milošević jatkaa Haagissa 90-luvun tapahtumien kertaamista omasta näkökulmastaan. Aiemmin aidosti monikulttuurinen (Kaldor 1999, 40-41) Bosnia on kansainvälisen yhteisön suojeluksessa ja käytännössä jakautunut etnisten ryhmien mukaisesti kolmeen. Kosovo kuuluu yhä virallisesti Jugoslavian (Serbian) yhteyteen, mutta käytännössä se on albaanien kansainvälisen järjestelmän holhouksessa johtama itsenäinen toimija, jossa sisäiset valtasuhteet ovat epävakaut ja serbivähemmistön asema tukala. Vaikuttaa ilmeiseltä, että sekä Bosnian että Kosovon kysymykset ovat tällä hetkellä saaneet vain väliaikaisratkaisut. Jugoslavia itsessään on hupenemassa historiaan, kun Serbia ja Montenegro ovat järjestämässä keskinäisiä suhteitaan valtioliiton muotoon (USAID: OTI 2002) – loogisena päätepisteenä tälle kehitykselle siintää itsenäinen Montenegro. Makedoniassa slaavilaisen valtaväestön ja suuren albaanivähemmistön suhde on tulenarka.

Tämä jatkuva disintegraatio, joka on tuottanut kymmeniä tuhansia uhreja vaatineet sodat Bosniassa ja Kosovossa, on monella taholla synnyttänyt epätoivoisen kuvan Balkanin tulevaisuuden näkymistä. Sielläkin missä on ollut poliittisesti ja etnisesti suhteellisen vakaata, Bulgariassa ja Romanias-

sa¹, sosiaalis-taloudellinen kehitys vaikuttaa pysähtyneen paikalleen (esim. Eurooppa-tiedotuksen tietosivut 9 ja 10/2001). Entisen yksipuoluesosialistisen maailman ulkopuolella myös kreikkalaisten ja turkkilaisten suhteita koetteleva Kyproksen kysymys on ajankohtainen.

Balkanin sosiaalis-taloudellinen jälkeenjääneisyys ja entisen Jugoslavian alueen konfliktit heijastuvat esimerkiksi Euroopan unionin laajentumispolitiikkaan. Unionin näkökulmasta Balkanilla on neljänlaisia maita: jäseniä (Kreikka), ensimmäisen laajentumisvaiheen kandidaatteja (Slovenia ja Kypros), jäsenyysneuvotteluissa mukana olevia (Bulgaria, Romania ja Turkki) ja niitä, jotka eivät toistaiseksi ole lainkaan mukana virallisessa laajentumisprosessissa (entinen Jugoslavia Sloveniaa lukuun ottamatta sekä Albania). Euroopan unionin politiikka on perusteltua, ja priorisoinnin kriteerit ovat julkisia. Ne liittyvät poliittisen järjestelmän ja yhteiskunnan demokraattisiin periaatteisiin ja toimivaan markkinatalouteen sekä niitä tukevien normijärjestelmien luomiseen. Silti voi kysyä, harjoittaako Euroopan unioni tahtomattaan hajota ja hallitse – politiikkaa ja onko virallisten kriteerien lisäksi olemassa taipumus nähdä Balkan ja Turkki “toiseutena”, jonkinlaisessa ei-eurooppalaisessa kategoriassa?

Tämän artikkelin keskeinen kysymys on, miten edellä kuvattua epävakautta selitetään ja pyritään hallitsemaan? Tavoite on tuoda esiin sellainen näkökulma, että Kaakkois-Euroopan ja erityisesti entisen Jugoslavian nykytilanteen taustalla on – pitkän historian sosioekonomisen rakenteellisen kehityksen lisäksi (Saarikoski 2002) – politiikka, vieläpä hyvin perinteinen valtopolitiikka. Eivätkä ulkopuoliset toimijat ole olleet osattomia tässä politiikassa. Poliitiikan ja “rationaalisen” toiminnan korostami-

nen Balkanin tapauksessa on nähdäkseni tärkeää kahdesta syytä. Ensinnäkin politiikan analyysi osoittaa vallankäyttäjät ja vastuusuhteet, joiden esittämisen pohjalta jokainen voi tehdä sekä omat moraaliset että uuden politiikan haasteisiin liittyvät johtopäätöksensä. Toisekseen asioiden tarkasteleminen tästä näkökulmasta asettaa oikeisiin mittasuhteisiin Balkanin myyttittämisen ja alueen toimijoiden "irrationalisoinnisen".

Viime vuosina ilmestyneet lukuisat tutkimukset kertovat suuresta kiinnostuksesta Balkanin ymmärtämiseen myyttien purkamisen ja selittämisen kautta: *Bosnia the Good. Tolerance and Tradition* (Mahmutćehajić 2000), *Heavenly Serbia. From Myth to Genocide* (Anzulovic 1999), *In the Wake of the Balkan Myth. Questions of Identity and Modernity* (Norris 1999), *The Serbs. History, Myth & the Destruction of Yugoslavia* (Judah 2000) ja niin edelleen. Yleistettynä myytti Balkanista on myytti anarkiasta, historismista, alkukantaisesta väkivallasta ja ratkaisemattomista ongelmista. Se on myytti Euroopan riitaisasta takapihasta ja takapajulasta, jonka toimijat ovat toisenlaisia kuin "oikeassa" Euroopassa. Alueen historia, jossa yksi ulottuvuus ilmenee "balkanisoitumisena" (Anzulovic 1999, 149-151) eli poliittisen elämän ja poliittisten toimijoiden frakmentoitumisena, on antanut materiaalia myyttittämislle.

Siinä missä tutkijat ovat esityksissään pyrkineet selittämään myyttejä, yleisessä tietoisuudessa on usein pikemminkin selitetty myyteillä Balkanin viime vuosien tapahtumia tai yleisemmin pyrytty suoraviivaisesti johtamaan sodat syyt uskonnosta, kulttuurista tai peräti sivilisaatioiden yhteentörmäyksestä (Visuri 2000, 37). Tähän ovat vaikuttaneet sekä sotien aiheuttama shokki-reaktio, alueen politiikan monimutkaisuus että läntisen median uutisoinnin painotukset (Saarikoski 1999, 53-54). Läntisessä maailmassa oli erityisesti taipumusta demonisoida serbit (Visuri 2000, 48). Esimerkiksi serbialaisen vapaaehtoisjoukon komentaja Arkan, siviilissä rikollinen ja liikemies Željko Ražnatović, ja hänen "tiikerinsä" toimivat Jugoslavian hajoamissodissa psykopaattisesti luoden väkivallan kulttia, joka symbolien ja iskulauseiden välityksellä kytkeytyi serbien historiaan (Thomas 1999, 94-96). Lehtiartikkeli ku-

vasi Ražnatovićia, "Balkanin sotien myyttistä sotarikollista" seuraavaan tapaan: "Kosovon albaanit tuskin pelkäävät ketään muuta yksittäistä ihmistä yhtä paljon kuin Arkania. – Arkanin Tiikerit tapoivat, pahoinpitelivät ja polttivat. Kylästä kylään, vuodesta toiseen. – Albaanit lankesivat hänen nimensä edessä polvilleen pelosta, serbit ihailusta. Lyhyenlanta Arkan ei vauvanpyöreine kasvoineen vastannut kuvaa itse pahuudesta, mutta raaka valta ja häpeämätön raha leijuivat kaikkialla hänen ympärillään." (Pettersson 1999.)

Tällainen alkukantaisuus ei kuitenkaan ollut vain serbien tai muiden alueen etnisten ryhmien itseoikeus. Jos tämä toiminta vaikuttaa "balkanilaiselta", on hyvä tutustua suomalaisen korkeakouluopiskelijan kuvaukseen toiminnastaan "palkkasoturina" bosniakkeja ja serbejä vastaan. Kirjoittaja kertoo, kuinka "joskus kontrolli pettää, mopo karkaa käsistä. Silloin naisia raiskataan ja sotavankeja teloitetaan." Ja kun "Graćacin koulun edustalle tuodaan näytteille Slatinassa tapettu hyväkuntoinen muslimisotilas", niin on mahdollisuus kerätä sotamuistoja: "Kuvautamme itseämme muslimin seurassa ja väänteleemme kuolleen kuminaamaan hassunkurisia ilmeitä." Jouluksi kotiin: "Ovi avataan ja astun sisälle joulua varten koristeltuun lämpimään kotiin. Joulukuusi, seiämi, käsityötonttuja, kynttilöitä ja jouluruoan tuoksua. – Isovanhemmat katselevat minua ihmeellinen pilke silmissään. He tietävät miltä minusta tuntuu. Ukki on kapteeni sotiemme ajalta ja mummi on elänyt lottana läpi pommitukset ja odottanut ukkia lomalle rintamalta." Kaikki eivät kuitenkaan jaksa ymmärtää sotakokemuksia: "Kaikista kuvottavimpia ovat ne kaiken maailman paskahousumaailmantietäjät, jotka kokevat henkilökohtaisena loukkauksena sen, että olen päättänyt elää omalla tyyllilläni ja käynyt sodassa." (Moconesi 1997, 51, 84, 202-3.)

Tämä, omasta arvomaailmastani katsottuna vastenmielisin Balkanin sotavuosien kuvaus, on tietenkin toiseuden kuvaus, sellaisen maailman (Balkanin) maskuliininen kuvaus, jossa mies voi tehdä mitä vaan. Pohjimmiltaan se on kuitenkin todiste siitä, että alkukantainen väkivalta ja sen ihannoiti ei synny Balkanilla vaan ihmismielessä. Paradoksaalista kyllä, Milošević tekee Haagissa palveluksen politiikkaa korostavalle tulkinnalle esittäessään toimintan-

sa rationaalisen *raison d'état* -hengessä ja maailmanpolitiikan kontekstissa (Cohn 2002). Hän ja samoin muut alueen toimijat tekivät politiikkaa täydessä ymmärryksessä, ja tämän politiikan välineitä olivat historiapolitiikka ja myyttien hyödyntäminen ja viime kädessä väkivalta. Jokaisella yhteisöllä on historiakuvansa, myyttinsä ja kollektiiviset ennakoasenteensa, joiden avulla voidaan harjoittaa manipulaatiota erityisesti turvattomuutta ja pelkoa lisäävinä murrosaikoina. Näin tapahtuikin erityisesti "Serbiassa ja muissa niin sanotun siirtymävaiheen maissa", joissa "julkinen elämä on epävakaa ja politiikan säännöt epäselviä. Ihmisillä ei ole käsitystä politiikasta ja he etsivät yksinkertaisimpia (ja vaarallisimpia) selityksiä: salaliittoja, vihaa ja rakkautta. Näissä olosuhteissa myyteistä ja symboleista tulee vallitsevia tiedonvälityksen ja ilmaisun muotoja poliittisessa diskurssissa." (Thomas 1999, 7; suom. VS.)

Järjestyksen määrittäjät ja häiriköt

Taipumus nähdä Balkan jotenkin erilaisena, myyttien sävyttämänä riippuu siitä, mikä määrittellään "normaaliksi" ja mitkä normeiksi. Euroopan kahden viimeisen vuosisadan poliittinen historia on perinteisimmillään ollut kertomus valtopolitiikasta, jossa suurvallat "vastuullisina toimijoina" ovat pitäneet järjestelmän vakautta yllä. Haasteet ovat tulleet lähinnä kahdelta taholta. Toisaalta jonkin toimijan (ennen muuta keisarillisen ja sittemmin kansallissosialistisen Saksan) pyrkimyksestä ylivaltaan, ja toisaalta pienten toimijoiden (ennen muuta Itämereltä Balkanille ulottuvan välieurooppalaisen vyöhykkeen pienten² kansojen) pyrkimyksistä itsemäärittämisoikeuteen. Edellinen haaste on ollut luonteeltaan imperialistinen ja jälkimmäinen nationalistinen. Pohjimmiltaan näissä haasteissa on paljon samaa, koska monessa tapauksessa nationalismi on ollut imperialismia etnisyyden kustannuksella. Jossain mielessä voi siis ajatella, että kysymys on vain mittakaavasta.

Järjestelmän vakauden näkökulmasta voidaan kysyä, kuka pystyy hallitsemaan ylivaltiollisten, kansallisten, etnisten ja yksilöiden intressien ristiriidat kulloisessakin tilanteessa? Vaikuttaa ilmeisel-

tä, että eurooppalaisen järjestyksen ja vakauden ylläpito voi tapahtua vain "suurella mittakaavalla", jossa merkittäviä tekijöitä ovat olleet suurvallat ennen ensimmäistä maailmansotaa, kylmän sodan kaksi osapuolta ja tällä hetkellä Euroopan unionin ja NATO:n kaltaiset toimijat, joita nyt taustoittaa globaaliksi esitetty "kansainvälinen yhteisö". Jossain mielessä Euroopan unionia voi pitää uutena imperiumina ja sen harjoittamaa politiikkaa "valistuneena imperialismina", ja jotkut kriitikot ovat nähneet siinä myös kolonialistisia piirteitä (Böröcz 2001).

Häiriötekijöiden – mitä "rosvovaltioita" ne sitten kulloinkin ovatkin – osoittaminen, selittäminen ja ymmärtäminen tapahtuu pääsääntöisesti järjestyksen ylläpitäjien ehdoilla, ja nämä myös määrittelevät häiriköinnin sanktiot. Lisäksi usein vaikuttaisi olevan niin, että mitä kauempana keskuksista häiriö tapahtuu, sitä suurempi on taipumus selittää se "poikkeavaksi käytökseksi" ja liittää siihen "irrationaalisia" piirteitä.

Balkanilaiset toimijat ovat epävakauttaneet eurooppalaista järjestystä sekä ennen että jälkeen kylmän sodan. Termi "balkanisoituminen" kuvaa ennen muuta suurvaltojen reaktiota alueen pienten toimijoiden nationalistisiin projekteihin. Suurvallat olivat tottuneet tekemään etupiirijakoa strategisesti tärkeässä Kaakkois-Euroopassa pienistä toimijoista juurikaan välittämättä. Niiden näkökulmasta tämä niin sanottu itämainen kysymys (The Eastern Question) oli ennen muuta oman vaikutusvallan maksimointiin tähtäävä diplomaattinen ja voimapolitiittinen peli, ja pelaajat olivat keskenään tuttuja (Marriott 1963). Osmanien ja Habsburgien imperiumien heikkous kuitenkin antoi liikkumatilaa myös alueen kansoille, ja toimintaympäristö kävi monimutkaisemmaksi ja epävakammaksi. Tämä fragmentoituminen saavutti lakipisteensä ensimmäisen maailmansodan jälkeen, kun nämä imperiumit hajosivat. Suuren näkökulmasta pienten valtataistelu oli anarkiaa ja siinä oli kiihkeitä ja irrationaalisia sävyjä, jotka katsottiin "balkanilaisiksi". Toisen maailmansodan jälkeinen tilanne kuitenkin toi Balkanille uuden maailmanjärjestyksen säännöt ja peitti näkyvistä sen pluralismia.

Siitä miten kylmän sodan etupiirit Balkanilla jaettiin, on poliittisen historian kertomusvarastossa Jal-

tan osastolla prosenttisopimuksen tarina, joka on kyynisen valtopolitiikan ja voittajien historian klassikko. Sen pohjana on Winston Churchillin muistelu kaupankäynnistään Stalinin kanssa lokakuussa 1944: “Let us settle about our affairs in the Balkans. Your armies are in Romania and Bulgaria. We have interests, missions, and agents there. Don’t let us get at crosspurposes in small ways. So far as Britain and Russia are concerned, how would it do for you to have ninety percent predominance in Rumania, for us to have ninety percent predominance in Greece, and go fifty-fifty about Yugoslavia?” Kertomansa mukaan Churchill kirjoitti prosentit paperilappuselle, jonka ojensi Stalinille, joka puolestaan kuittasi lapun värikynällä tekemällään “ruksilla” ja palautti sen takaisin. Tämän jälkeen Churchill totesi: “Might it not be thought rather cynical if it seemed we had disposed of these issues, so fateful to millions of people, in such an offhand manner? Let us burn the paper.” Stalin kuitenkin vastasi: “No, you keep it.” (Churchill 1953, 227–28.) Tätä episodtia, mikä sen yhteys todellisiin tapahtumiin sitten onkaan, on pidetty (Jelavich 1989, 286) monella tapaa tyypillisenä esimerkkinä eurooppalaisten valtiomiesten suhtautumisesta Balkaniin: alueella oli strategista väliarvoa, mutta muutoin se oli toissijainen.

Kylmässä sodassa Balkan oli suhteellisen vakaa alue eikä varsinaisesti haastanut vallinnutta järjestelmää, joka rakentui idän ja lännen vastakkainasettelun varaan. Vanhojen mielikuvien Balkan – fragmentoitunut, anarkistinen ja väkivaltainen – näytti siirtyneen historiaan, ja tuli esiin oikeastaan vain Kyproksen kriisissä 1960- ja 70-luvuilla. Kyproksen kreikkalaisten ja turkkilaisvähemmistön konflikti, joka sitten johti saaren jakoon, herätti Kreikassa ja Turkissa vähintään yhtä paljon intohimoja kuin saarella. Etninen, yhteisöllinen ja uskonnollinen perusasetelma ja kriisiä lietsoneet erilaiset toimijat väkivaltaisista salaseuroista ja aseellisista ryhmistä Kreikan sotilasjunttaan samoin kuin silmiinpistävä poliittinen juonittelu olivat kuin paluuta maailmansotien väliseen kauteen. (Jelavich 1989, 413–437.) “Vanhan Balkanin” piirrettä korosti se, että “uudessa (kylmän sodan) maailmassa” riitakumppanit Kreikka ja Turkki olivat NATO-liittolaisia lännen leirissä.

Kylmän sodan Kaakkois-Eurooppa oli vakaades-

taan huolimatta hyvinkin erilaisten toimijoiden näytämö ja olisi potentiaalisesti voinut epävakauttaa järjestystä nationalismin ja kolmannen tien agendoilla. Nationalismi kuitenkin kanavoitiin sekä Romaniassa että Albaniassa, joissa se ilmeni kaikkein selvimmin, kansalliseen kommunismiin, ja Jugoslavian aktiivisuus sitoutumattomien maiden liikkeessä (Nord 1974, Zimmerman 1987) oli kuitenkin vain kuriositeetti kahden suuren leirin välisellä harmaalla vyöhykkeellä. Sen enempää kansallinen kommunismi kuin sitoutumattomien maiden liikekään ei kyseenalaistanut maailmanjärjestyksen ideologista jalkoa. Kylmän sodan järjestelmässä suurin epävakauden aiheuttaja oli pyrkimys *status quon* muuttamiseen, mikä käytännössä olisi merkinnyt yhteiskuntajärjestyksen tekemistä vivahteikkaammaksi tai peräti vaihtamista oman leirin sisällä. Siten Keski-Eurooppa eikä Kaakkois-Eurooppa toimi “irrationalisesti” kylmän sodan logiikassa kyseenalaistessaan vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen: Berliini 1953, Budapest 1956, Praha 1968 ja Puolan Solidaarisuus-liike 1980-luvulla. Jälkikäteen katsoen nämä kuitenkin olivat uuden maailman esitaiteilijoita, ja “vanha Balkan” näytti syntyvän jälleen tässä kylmän sodan jälkeisessä maailmassa Jugoslavian hajotessa väkivaltaisesti.

Kaksi kertaa 1941

Yksipuoluesosialismin romahdusta Euroopassa symboloi vuosi 1989, jota on joskus kutsuttu toisen maailmansodan lopuksi. Perusteena on ollut, että monet 1900-luvun ensimmäiseltä puoliskolta tai varhaisemmasta historiasta periytyvät näkökulmat ja kysymykset, joita kylmän sodan todellisuudessa ei voitu käsitellä, nousivat esiin etupiirijon ja kommunismin luhistuessa. Yleisesti voisi puhua historiakuvien rehabilitaatiosta, ja keskiössä ovat olleet toisen maailmansodan ja sitä seuranneen maailmanjon tapahtumat: voittajien historia on saanut uusia sävyjä ja vanhoja tabuja on kyseenalaistettu.

Entisessä Jugoslaviassa toisen maailmansodan aikainen historia toisaalta vaiettiin julkisuudessa ja toisaalta kerrottiin vain jugoslavalaisen vastarinnan tarinana. Syntyi niin sanottu partisaanimyytti, joka tuki sekä sosialistisen jugoslaviamin ideologiaa että

raadollisemmin partisaanisukupolven poliittista eliittiä. (ElRamly 1999, 78-80; Thomas 1999, 22.) On selvää, että vallitsi ristiriita julkisen historiakuvan ja kansanomaisten historiakuvien välillä. Jälkimmäisissä kuvissa toisen maailmansodan tapahtumia värittivät vahvasti sisäisen taistelun ja Jugoslavian kansojen välisen sodan piirteet. Tässä mielessä voi puhua todellisista ja äärimmäisen vakavista historiallisista patoumista: toisin kuin muualla entisessä yksipuoluesoialistisessa Euroopassa – ehkä Stalinin vainojen rasittamaa Venäjää lukuun ottamatta – Jugoslaviassa oli jäänyt käsittelemättä kokonainen sisällissota.

Saksa ja Italia valtasivat Jugoslavian keväällä 1941, ja jo aiemmin Albania oli joutunut Italian alusmaaksi. Akselivallat miehittivät myös Kreikan, kun taas balkanilaisista valtioista Bulgaria ja Romania ryhtyivät Saksan liittolaisiksi. Saksalaisten ja italialaisten valloittajien politiikkana oli jakaa Jugoslavia osiin hyödyntäen kuningaskunnan alueellisia, etnisiä ja historiallisia eroavaisuuksia ja palkiten liittolaisia alueisäyksillä. Suurin osa Makedoniaa annettiin Bulgarialle, ja toinen liittolainen, Unkari, sai pohjoisessa Baranjan ja Bačkan alueet. Jäljelle jääneen Vojvodinan, Banaatin hallinnosta sai vastata alueella asunut saksalainen (*Volksdeutsche*) vähemmistö, joka sodan jälkeen joutui maksamaan roolistaan ja karkotettiin väkivaltaisesti maasta. Slovenia jaettiin Italian ja Saksan kesken; Italia otti myös itselleen suuren osan Dalmatiaa sekä Adrianmeren saaret. Etelässä Italian valvomaan Albaniaan liitettiin Kosovo sekä pienempiä alueita Makedoniasta ja Montenegrosta. Kroatia, Serbia ja Montenegro muodostivat omat yksikkönsä, mutta kaksi jälkimmäistä olivat käytännössä miehitettyjä alueita. Kroatia sen sijaan sai marionetti-itsenäisyyden Italian tukeman fašisti johtaja Ante Pavelićin ja hänen *Ustaša*-liikkeensä johtamana. Bosnia ja Hertsegovina liitettiin siihen. (Jelavich 1989, 262-263; Malcolm 1994, 174-186; Malcolm 1998, 289-293.)

Jugoslavian alistaminen ja pirstominen ja sen kansojen asettaminen räikeän epätasa-arvoiseen asemaan johti väistämättä paitsi vastarintaan miehittäjiä vastaan myös etnisten ja poliittisten ryhmien ristiriitaan. Ustašan politiikka oli äärimmäisen kroaatinationalistista: juutalaisten ja romanien ohella eri-

tyisesti serbejä vainottiin. Miehitystä vastustaneet voimat ryhmittäytyivät kahteen leiriin. Draža Mihailovićin johtamat serbinationalistiset *četnikit* kannattivat maanpaossa ollutta kuningashuonetta ja olivat sekä antikommunisteja että antikroaatteja. Siten heidän taistelunsa suuntautui paitsi miehittäjiä myös Ustašaa ja sen kanssa aluksi liittoutuneita Bosnian muslimeja vastaan. Voimakkaimmaksi vastarintaliikkeeksi kohosivat kuitenkin Josip Broz Titon partisaanit, joiden johtava ideologia oli kommunismi. Ideologisen vastakkaisuuden ja valtataistelun vuoksi partisaanit ja *četnikit* taistelivat keskenään, ja jälkimmäiset tukeutuivat ajoittain myös miehittäjiin tässä taistelussa. Titon partisaanien sotilaallinen menestys antoi heille mahdollisuudet tuhota sodan lopussa sekä Ustašan kannattajat että *četnikit* kollaboraattoreina ja tehdä omasta historiattulinnastaan dominoiva eli kertoa sota partisaanien taisteluna fašistista miehittäjää ja sitä tukeneita pettureita vastaan.

Suurin osa Jugoslaviassa toisessa maailmansodassa menehtyneistä – kaikkiaan arviolta vähintään miljoona ihmistä eli peräti seitsemän prosenttia väestöstä – kuoli sisäisissä välienselvittelyissä. Arviot Ustašan Kroatiaa tapettujen serbien lukumäärästä alkavat 200 000 uhrista; heistä kymmeniä tuhansia kuoli Jasenovacin keskitysleirillä. Serbit joutuivat vainon kohteeksi myös Kosovossa: kymmeniä tuhansia karkotettiin ja tuhansia surmattiin, maltillisimmat arviot vaihtelevat 4 000 ja 10 000 uhrin välillä. Surmansa saaneiden Kosovon albaanien määrä on näissä arvioissa samaa luokkaa. Kroaattien näkökulmasta suurin yksittäinen tragedia oli niin sanottu Bleiburgin tapaus. Liittoutuneet luovuttivat partisaaneille tähän itävaltalaiseen kylään paenneet yli 100 000 Ustašan Kroatian pakolaista; näistä kymmenet tuhannet kuolivat partisaanien käsiin. Bosnian muslimeja tapettiin noin 75 000 ennen muuta kroaattien ja *četnikien* toimesta. Pelkästään helmikuussa 1943 *četnikit* surmasivat 9 000 muslimia Foča-Čajničen verilöylyssä. (Jelavich 1989, 264-273; Malcolm 1994, 187-192; Laitila 1995, 191-197; Malcolm 1998, 293-294, 305-313; Visuri 2000, 18-19.)

Esitetyt arviot eri etnisten ryhmien uhrien määristä vaihtelevat suuresti – erot saattavat olla jopa

kymmenkertaisia. Oleellista kuitenkin on, että tässä vuosien 1941–45 sisäisessä sodassa kaikki ryhmät voivat samastua uhreiksi mutta toisaalta jokainen voidaan myös osoittaa vastuulliseksi. Titon Jugoslavian ehkä suurin saavutus, nationalististen ja etnisten ristiriitojen hallinta, saavutettiin autoritativisella politiikalla, vaikka toisaalta ulkosuhteissa ja yhteiskuntapolitiikassa tehtiinkin varsin vapaamielisiä myönnytyksiä liittoutumattomuuden, vapaan liikkuvuuden ja markkinatalousajattelun suuntaan. Titon hallinto näki nationalismia erityisesti serbien ja kroaattien pyrkimyksissä oman asemansa ja identiteettinsä voimistamiseen. 1960- ja 70-lukujen taitteen kansallismielisten ilmiöiden tukahduttamisen yhteydessä Tito teki tasavaltojen puoluejohtajille selväksi, että kysymys nationalismiin ja jugoslavismiin suhteesta oli yksiselitteisesti kysymys valinnasta sodan ja rauhan välillä: “Haluatteko vuoden 1941 uudestaan?” Ja jos kansallismielisyys synnyttäisi 1941:n uudestaan, kaikki todella toistuisi: “Toiset tarkkailevat. Oletteko tietoisia, että ulkopuoliset sekaantuvat välittömästi, jos tulee levottomuuksia? Mutta mieluummin palautan järjestyksen oman armeijan avulla, kuin annan ulkopuolisten tehdä sen.” (Jelavich 1989, 393–397. Suom. VS.) Todellisuudessa autoritaariset keinot eivät kuitenkaan ulottuneet sen pinnan alle, jossa “Pavelić”, “Mihailović”, “Ustaša”, “četnik”, “Bleiburg”, “Jasenovac” tai “Foča-Čajnice” elivät omaa elämäänsä. Olisiko jugoslavismi voinut aidosti juurtua tällaiseen täysin käsittelemättömään maaperään, jota julkisuudessa ei saanut

Miloševićia tukeva mielenosoitus Kosovo Poljessa, johon liittyvän historiapolitiikan avulla hän lietsoi nationalismia 80-luvun lopussa ja 90-luvulla. (Kuva teoksessa Marita Vihervuori, Tervetuloa helvettiin. Välihdyksiä Jugoslavian perintösodasta. Helsinki 1999: Otava. Valokuva Mirja Kesävaara.)

lainkaan analysoida?

Jugoslavian toisen maailmansodan historia, samoin kuin Stalinin vainojen historia Venäjällä, olisi idealistisimmillaan edellyttänyt Titon kauden jälkeen julkista keskustelua ja ehkä Etelä-Afrikan totuuskomission istuntojen kaltaista kollektiivista prosessia ja faktuaalista sotasurmaprojektia. Käsittelemättömänä tästä menneisyydestä tuli aggressiivisen historiapolitiikan materiaalia kylmän sodan jälkeisessä Jugoslaviassa. Tämän politiikan seurauksena “1941” varjosti koko Jugoslavian 90-lukua.

Jugoslavian 90-luvun valtapolitiikka

Slobodan Miloševićin hallinnon opportunistisen valtapolitiikan käyttöaineina olivat ennen muuta nationalismi, populismi ja maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelu ja politiikan keinoina hajota ja hallitse –metodi, median ja järjestysvallan kontrolli, kommunistien vanhojen tukiorganisaatioiden ja resurssien hyödyntäminen sekä aktiivinen ja aggressiivinen historiapolitiikka. Lisämuuttujina tässä politiikassa olivat kansainvälisten toimijoiden manipulointi sekä juridinen ja poliittinen taiturointi Jugoslavian ylärakenteen käyttämiseksi Serbian valtapolitiikassa. Tällaista “poliittista työkalupakkia” tarvittiin, koska 90-luvun Serbia ja Jugoslavia olivat paitsi muodollisesti myös monien todellisten käytäntöjen – joista keskeisimpänä vaalit – vuoksi monipuoluevaltioita. Jossain mielessä voi jopa ajatella, että juuri tämä yhteiskunnan semidemokraattisuus, joka johti entiset kommunistit keinoja kaihtamatta mobilisoimaan poliittista kannatustaan, oli seuranneen väkivallan keskeinen syy.

Milošević teki vuodesta 1987 alkaen nationalistista politiikan välineen. Nationalismin vetovoima ei perustunut vain tarpeeseen täyttää ideologinen ja menneisyyspoliittinen tyhjiö ja löytää selkeitä periaatteita maailman ymmärtämiseksi. Nationalismin houkuttavuutta selitti myös reaktio Titon Jugoslavian tasapainopolitiikkaan, jonka on kuvaavasti sanottu (Kaldor 1999, 36; ks. myös Drouet 2000) institutionalisoineen etnisen erilaisuuden. Etniset toimijat saivat sosialismissa Jugoslaviassa omat tasavaltansa ja autonomiset alueensa, mutta näiden legi-

timateetti pohjasi kuitenkin autoritaarisesti toteutettuun hajauttamiseen, jonka takuumiehinä olivat nomenklatuurin edustajat. Jugoslaviaa Titon jälkeen ja kylmän sodan loppuessa kohdannut legitimitietikriisi ulottui siten myös liittovaltion aluejakoon ja – Miloševićin ja monen muun toimijan kannalta houkuttelevasti – sen etniseen ulottuvuuteen. Miloševićin hallinto lietoikin serbinationalismia vuosina 1987-89 lähialueilla, Kosovossa, Vojvodinassa ja Montenegrossa niiden kytkemiseksi tiiviimmin Serbian yhteyteen. Poliitiikan käytännön tasolla tämä tarkoitti, että näiden alueiden vallanpitäjiksi tulivat Miloševićin liittolaiset. (Malcolm 1998, 341-349; Kaldor 1999, 35-37; Thomas 1999, 44-51.) Poliitiikan keinoina olivat ylhäältä johdetut ja koordinoitut mielenosoitukset ja mediapropaganda. “Itse asiassa Serbian kansa kävi virtuaalisotaa kauan ennen kuin todellinen sota alkoi – virtuaalisotaa, joka teki vaikeaksi toden ja fiktion erottamisen, ja siten sodasta tuli vuoden 1389 Kosovon taistelun, toisen maailmansodan ja Bosnian sodan jatkumo, jossa ne kaikki olivat osa samaa ilmiötä [serbien kansallista taistelua].” (Kaldor 1999, 39-40; suom. VS.)

Miloševićin johtaman Serbian sosialistisen puolueen³ (*Socialistička partija Srbije*, SPS) vahvinta kannatusaluetta oli maaseutu (Thomas 1999, 77-78). Maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelulla oli serbialaisessa yhteiskunnassa vanhat juuret, jotka osittain yhtyivät traditionaalisen ja modernin sekä serbialaisen ja länsimaisen vastakkainasetteluihin (Jelavich 1989, 45-50; Thomas 1999, 6, 16). Puolueen propagandassa traditiota käytettiin, mutta pohjimmiltaan oli kysymys Jugoslavialle ja Serbialle tyypillisten alueellisten elintasoerojen hyödyntämisestä ja selittämisestä toisten – olivatpa ne sitten etnisiä ryhmiä tai kaupungin byrokraatteja – tekemällä “riistolla”. Tämä Miloševićin hallinnon populismi syntetisoitui niin sanottuna antibyrokraattisena vallankumouksena. Se oli poliittinen silmänpääntötempu, jossa Milošević esitettiin titolaisen partisaanisukupolven korruptiota, nepotismia, dogmaattisuutta ja aluepolitiikkaa vastustavana uudistajana. (Kaldor 1999, 39; Thomas 1999, 47-48.) Näin Milošević tavallaan riisti oppositioilta sen roolin vanhan vallan haastajana.

Serbian oppositio näytti syntymästään saakka –

se järjestäytyi vuonna 1990 – hajanaiselta, yhteistyökyvyttömältä ja pikemminkin menneisyyteen kuin nykyhetkeen suuntautuneelta. Ajankohtaa taustoittivat paitsi demokratiavaatimukset myös menneisyyspolitiikan uusi arviointi, kasvavat taloudelliset ongelmat ja kysymys Jugoslavian tulevaisuudesta. Ennen muuta Serbian 90-luvun alun poliittista ilmapiiriä kuitenkin dominoi Miloševićin mobilisoima serbinationalismi: kansanjoukot olivat pikemminkin liikkeessä “uuden” Miloševićin puolesta kuin “vanhaa” vastaan. Oppositio joutui itse asiassa taistelemaan organisoitua ja ylivoimaisesti resursoitua populismia vastaan.

Tässä tilanteessa syntyi oppositiovoimien “neuroottinen pluralismi” (Thomas 1999, 66). Ehkä selvimmin muihin murenevan yksipuoluesosialistisen maailman demokraattiliikkeisiin rinnastui Demokraattinen puolue (*Demokratska stranka*, DS), jonka riveissä nousivat esiin muun muassa Zoran Djindjić ja Vojislav Koštunica. Puolueen ohjelma oli varsin maltillinen ja käytännönläheinen, ja sitä luomassa olivat varhaisemmat toisinajattelijat, erityisesti 1960- ja 70-luvuilla Belgradin yliopistossa toimineen *Praxis*-ryhmän jäsenet. Kaikki eivät kuitenkaan pitäneen maltillista linjaa riittävän tehokkaana. Koštunica esimerkiksi halusi puolueen tuomitsevan selvemmin kommunismin ja sen kannattajat, ja hän perustikin jo seuraavana vuonna Serbian demokraattisen puolueen (*Demokratska stranka Srbije*, DSS). (Thomas 1999, 33-34, 59-62, 113-116; Judah 2000, 148-149.)

Osa oppositiosta – näitä voisi luonnehtia nationalistisiksi uustraditionalisteiksi – lähti haastamaan Miloševićin hallinnon populistisella serbinationalismilla ja rehabilitoivalla historiapolitiikalla. Vuk Draškovićin johtama Serbian uudistusliike (*Srpski pokret obnove*, SPO) rakensi identiteettiään suurserbialaisuuden, ortodoksisen uskon ja monarkismin varaan ja halusi rehabilitoida četnikit ja heidän johtajansa Draža Mihailovićin. Vielä syvemmälle historiapolitiikkaan meni Vojislav Šešelj, joka perusti avoimesti četnikien nimeä kantavan militantin liikkeen ja myöhemmin Serbian radikaalipuolueen (*Srpska radikalna stranka*, SRS), joka käytännössä kytkeytyi edelliseen. (Thomas 1999, 39, 52-59, 81, 97; Judah 2000, 72, 185-188.)

DS, DSS, SPO ja SRS olivat keskeisiä mutta ide-

ologisesti hyvin erilaisia toimijoita Serbian 90-luvun oppositiopolitiikassa. Niiden lisäksi vuonna 1990 syntyi kymmeniä muita puolueita. Hajanainen oppositio löysi yhteisen sävelen vaatimuksessaan monipuoluevaalien ja presidentinvaalien järjestämiseksi. Vuoden 1990 lopussa järjestetyt Serbian vaalit⁴ olivat muodollisesti vapaat, mutta käytännössä nopea aikataulu ja koko poliittisen järjestelmän infrastruktuuri ja lähes täydellinen median kontrolli tukivat Miloševićin kampanjaa. Hänet valittiin presidentiksi yli 65 prosentin ääniosuudella, ja SPS sai 45 prosenttia äänistä ja vaalijärjestelmän vuoksi enemmistön parlamenttipaikoista. (Thomas 1999, 62, 65-77.) Oppositio menetti ratkaisevan tilaisuuden nopeaan vallanvaihtoon ja Milošević sai kansalta legitiimin valtuutuksen.

Kun Jugoslavian hajoaminen vuosina 1991-92 johti sotiin Sloveniassa, Kroatiassa ja ennen muuta Bosniassa, serbialainen yhteiskunta radikalisoitui ja militarisoitui entisestään. Tässä tilanteessa Šešeljin ultranationalistinen SRS ryhtyi Miloševićin liittolaiseksi. Virallisessa propagandassa Serbian politiikan esitettiin jakautuvan patriootteihin (sosialistit ja SRS) ja pettureihin (oppositio). Vuoden 1992 vaaleissa Milošević valittiin toistamiseen Serbian presidentiksi, ja "patrioottipuolueet" voittivat parlamenttivaalit. Seuraavan vuoden ajan Serbiassa vallitsi käytännössä "puna-musta" koalitio, kun SRS antoi parlamentissa tukensa sosialistihallitukselle. Sosialistien ja radikaalien koalitio tuli tiensä päähän, kun Milošević ryhtyi kannattamaan Bosnian sodan lopettamiseen pyrkinyttä Vance-Owen-suunnitelmaa siinä toivossa, että YK:n Jugoslavialle asettamat sanktiot purettaisiin. Šešeljin mielestä suunnitelman hyväksyminen olisi merkinnyt serbien asian pättämistä. SRS veti syksyllä 1993 Serbian parlamentissa tukensa pois sosialisteilta, jolloin presidentti Miloševićin vastavetona oli hajottaa parlamentti ja määrätä uudet vaalit pidettäväksi vuoden lopussa. Vaaleissa Miloševićin sosialistit, joilla entiseen tapaan oli media hallussaan, saivat selvän voiton ja jäivät vain muutaman paikan päähän yksinkertaisesta enemmistöstä. Tässä tilanteessa oppositio jälleen repesi, ja pieni Uusi demokratia-puolue (*Nova demokratija*, ND) suostui sosialistien hallituskumppaniksi. Milošević ja uusi hallitus jatkoivat

kansainvälisen Bosnian rauhansuunnitelman tukemista aina Daytonin rauhaan saakka. Miloševićin "rauhanpolitiikka" jakoi opposition rivejä. Suurista oppositiopuolueista Draškovićin SPO asetui tukemaan sitä muiden vastustaessa. (Thomas 1999, 80-251.)

Miloševićin nationalismin välinearvo kävi hyvin ilmi hänen politiikastaan kansainvälisten toimijoiden suuntaan. Milošević edesauttoi Daytonin rauhaa painostamalla Bosnian serbijohtoa, mistä hyvästä hän saattoi esiintyä "rauhantekijänä" (Owen 1996, 367-373, 387-388). Tietyssä mielessä kansainvälinen yhteisö hyväksyessään, vaikkakin pitkän hampain, Miloševićin täysivaltaiseksi ja rakentavaksi toimijaksi rauhanprosessissa legitimoivat hänen asemaansa Jugoslavian johtajana. Tästä huolimatta Serbian opposition yhteistyö tiivistyi Daytonin rauhan jälkeen kahden keskeisen oppositiopuolueen, Draškovićin SPO:n ja Djindjićin DS:n, lähentyessä toisiaan. Lähentyminen ei ollut helppoa edellisen sitoutuessa uustraditionalismiin ja jälkimmäisen pyrkiessä luomaan modernia eurooppalaista imagoa. Joka tapauksessa keväällä 1996 oppositio-koalitio *Zajedno* (Yhdessä) astui politiikan näyttämölle ja osallistui marraskuun Jugolavian liittotasavallan⁵ parlamenttivaaleihin ja samaan aikaan järjestettyihin paikallisvaaleihin. *Zajedno* ei menestynyt parlamenttivaaleissa mutta paikallisvaaleissa se voitti kaikissa suurimmissa kaupungeissa Belgrad mukaan lukien. Miloševićin hallinto ei kuitenkaan taipunut tunnustamaan opposition voittoa ennen kuin kolme kuukautta jatkuneiden massamielenosoitusten ja kansainvälisen painostuksen jälkeen. Oppositio pääsi siten käsiksi paikallisvaltaan vuonna 1997, mutta erilaiset näkemykset tulevaisuuden politiikasta hajottivat *Zajednon* saman tien. (Thomas 1999, 254-325.)

Paikallisen vallan menetys oli vakava signaali Miloševićin hallinnolle. Haasteena oli sekä organisatorisen vallan säilyttäminen että kannatuksen lisääminen. Oman asemansa Milošević varmisti valittamalla itsensä sosialistienemmistöisessä liittotasavallan parlamentissa Jugoslavian presidentiksi⁶ kesällä 1997. Kosovon kriisin muuttuminen akuutiksi helmikuussa 1998 tarjosi opposition uhkaamalle Miloševićille jälleen keinon nationalismien liet-

somiseen ja sisäisen otteen kiristämiseen. Tässä tilanteessa Šešeljin SRS oli jälleen kelpo liittolainen, ja sosialistit ja radikaalit muodostivat maaliskuussa 1998 “kansallisen yhtenäisyyden” hallituksen, jonka ministeriksi myös Vuk Drašković tuli Kosovon tilanteen kiristessä kohti sotaa seuraavan vuoden alussa. (Thomas 1999, 328-355, 390-419; Judah 2000, 312-335; Yugoslavia 2001, 721-724) Kosovon sota teki Miloševićista lopullisesti sotarikollisen lännen silmissä ja sen katastrofaaliset seuraukset Serbialle mahdollistivat vallanvaihdoksen.

Uutta sotaa ja vanhaa politiikkaa

Jugoslavian 1990-luvun voi selittää historian ja myyttien paluun, kiihkonationalismin ja etnisen konfliktaltiuden avulla. Alueen politiikan, poliittisen ympäristön ja poliittiset toimijat voi tässä selityksessä tulkita yksiselitteisen anarkistiseksi ja anakronistiseksi, ja sen konfliktisen luonteen omaperäisestä sosiaalisesta ja historiallisesta maaperästä nousevaksi erityistapaukseksi.

Tähän suuntaan painottuu esimerkiksi Euroopan yhteisön edustajana Balkanin kriisiä selvittelleen Dawid Owenin⁷ näkemys: “History points to a tradition in the Balkans of a readiness to solve disputes by the taking up of arms –. It points to a culture of violence within a crossroad civilization where three religions, Orthodox Christianity, Islam and Roman Catholicism, have divided communities and on occasions become the marks of identification in a dark and virulent nationalism.” Tässä kontekstissa toimijatkin olivat toisenlaisia: “Never before in over thirty years of public life have I had to operate in such a climate of dishonour, propaganda and dissembling. Many of the people with whom I have had to deal in the former Yugoslavia were literally strangers to the truth.” (Owen 1996, 1, 3. Kurs. VS.) Owen kokikin tehtävänsä olevan “Balkan Odyssey” ja lähes “Mission Impossible”.

Owenin esittämän kaltaiset näkemykset tukevat ja rakentavat uudelleen atavistista Balkan-myyttiä. On kuitenkin perusteltua esittää Jugoslavian 1990-luvun tapahtumien syyt ja seuraukset toisinpäin, jolloin selittävä tekijä on politiikka. Tällaisessa, nähdäkseni analyttisemmässä katsannossa esiin nou-

see hyvin perinteinen valtopolitiikka ja omalla tavallaan loogiset poliittisen kannatuksen mobilisoinnin keinot ja muut toimintatavat vallinneissa olosuhteissa. Tämä “rationalismi”, Balkan-myytin vastakohtana, on tunnistettavissa sekä Miloševićin hallinnossa ja opposition hajanaisuudessa ja niitä ympäröivässä poliittisessa kulttuurissa että hajoamissotien logiikassa. Edellä rekonstruoitu Serbian 90-luvun politiikan kertomus on luonteeltaan kynnistä valtopolitiikkaa ja suorastaan inhorealismia; ennen muuta se on Slobodan Miloševićin taktikoinnin näyte ja selviytymistarina. 90-luvun hajota ja hallitse –politiikka on heijastunut myös Kosovon sodan ja Miloševićin jälkeisen Serbian sisäpolitiikkaan, jossa tällä hetkellä näkyvintä on Koštunican ja Djindjićin valtataistelu. Mitään “myyttistä” 90-luvun politiikasta ei kuitenkaan löydy. Eri asia on, että politiikka kuorutettiin sekä Miloševićin hallinnon että opposition taholta serbialaisilla myyteillä, symboleilla ja historiakuville, jotka takautuivat erityisesti toiseen maailmansotaan. Niiden toisarvoisuutta politiikan toimijoille todistavat syntyneet koalitiot, mutta toisaalta ei pidä aliarvioida niiden vaikutusta yleiseen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin ja ihmisten identiteettien rakentamiseen. Esimerkiksi sotavuosien Serbiassa monet kirjailijat ja populaarikulttuurin edustajat nationalisoituivat. (Ivekovic 1998; Thomas 1999, 163-173; Norris 1999, 136-163.)

Sota oli tämän historiapolitiikan ja myyttittämisen sävyttämän politiikan jatke. Poliitiikka – ei suinkaan sovittamattomat etniset ristiriidat – tuotti hajoamissodat. Historioitsija Noel Malcom painottaa tämän politiikan tunnistamisen tarvetta: “Lännessä yleinen näkemys Kroatian ja Bosnian äskettäisistä sodista oli aina se, että ne olivat ‘etnisiä konflikteja’, jotka synnytti piilossa olleen mutta äärimmäisen katkeran etnisen vihan kuohahtaminen paikallisten ihmisten keskuudessa. Tällainen lähestymistapa oli perinpohjaisen vääärä: *siinä unohtui poliitikkojen ensijainen rooli* – konfliktien luomisessa poliittisella tasolla, ja ennen muuta siinä unohtui se tosiasia, että sotia eivät aloittaneet tavalliset siivilit vaan *ylhäältä johdetut aseelliset toimijat*.” (Malcolm 1998, xxvii; suom. ja kurs. VS.)

Vielä analyttisemmin Bosnian sodan “rationali-

soi” sodan ja väkivallan tutkija Mary Kaldor. Hänen tutkimuksessaan (Kaldor 1999, 31-68) Bosnian sota esitetään yhtenä esimerkkinä niin sanotusta uudesta sodasta, joka on ymmärrettävä valtion suvereniteetin ja väkivaltamonopolin kyseenalaistumisen ja globaalin maailman ilmiönä. “Uudessa sodassa” on ennen muuta kysymys identiteettipolitiikasta: yksiselitteinen identiteetti – “me serbit/kroaatit/musliimit” – nähdään sodan aktivistien silmissä viimeisenä turvana epävakaa ja kosmopoliittisessa maailmassa. Kaldorin tulkinnassa myös sodan toimintatavat – etniset puhdistukset, systemaattiset joukkoraiskaukset, identiteetteihin liittyneiden muistomerkkien tuhoaminen, järjestäytyneen rikollisuuden ja sotatoimien sekoittuminen eräänlaiseksi sotata-

loudeksi – sekä erilaisten aseellisten toimijoiden – armeijoiden, puolisoitilaallisten poliittisten joukkojen, paikallisen järjestysvallan ja palkkasotilaiden – roolit ja keskinäiset suhteet saavat loogisen selityksen. Kysymyksessä oli tämän päivän ilmiö eikä balkanilainen *déjà-vu*.

Balkanin tulevaisuuden kannalta sen lähihistorian “rationaalinen selitys” on tavallaan lohdullinen: asioita on saatu aikaan politiikalla, asioita voidaan muuttaa politiikalla. Toisaalta viimeiset vuodet todistavat rakentavan menneisyyspolitiikan ja moniarvoisen identiteettipolitiikan välttämättömyyden haluttaessa ehkäistä etnisyyden ja historian tuhoisaa politisoimista.

Viitteet:

- 1 Vuoden 1989 murroksessa itse asiassa kuitenkin juuri Bulgaria ja Romania olivat väkivallan näyttämöitä. Bulgariassa väkivallalla oli etniset kasvot. Maassa 1980-luvulla aloitettu bulgarialais-tamispolitiikka tähtäsi turkkilaisväestön assimiloimiseen tiukoin toimenpitein. Tämän politiikan seurauksena arviolta 300 000 bulgarianturkkilaista siirtyi kesällä 1989 Turkkiin. Romaniassa dikatuuriseen asemaan kohonnut puoluejohtaja Nicolae Ceaușescu syrjäytettiin joulukuussa 1989 satoja kuolonuhreja vaatineessa liikehännässä, jossa oli sekä kansannousun että vallankaappauksen piirteitä. (Saarikoski 1991, 117, 128-130.)
- 2 ‘Pieni’ on tässä ymmärrettävä suhteellisesti. Milan Kundera määritteli 80-luvun keskustelussa ‘pienen kansan’ sellaiseksi “whose very existence may be put in question at any moment; a small nation can disappear and it knows it” (Kundera 1984, 108).
- 3 Serbian kommunistien liitto (kommunistipuolue) ja Työväestön sosialistinen liitto (edellisen liittolaispuolue) muuttuivat heinäkuussa 1990 sosialistiseksi puolueeksi.
- 4 Miloševićin hallinto myöntyi vaalien järjestämiseen, mutta järjesti ennen vaaleja kansanäänestyksen pikaisesta (siis ennen vaaleja toteutettavasta) perustuslakiuudistuksesta. Sen mark-

kinoitiin vahvistavan serbialaisuuden 80-luvun lopussa saaneet voitot, ja ylivoimainen enemmistö antoi tukensa nopeasti tehtävälle uudistukselle. Käytännössä uuden perustuslain (28. 9. 1990) keskeinen sisältö oli, että se vahvisti presidentin valtaa ja vastaavasti vähensi parlamentin valtaa. Näin Milošević, joka syystä luotti kansansuosioonsa, varmisti vallan pysymisen käsissään vaikka parlamenttivaaleissa, jotka määrättiin pidettäväksi yhdessä presidentinvaalin kanssa joulukuussa 1990, oppositio saavuttaisikin menestystä. (Thomas 1999, 70-71.)

- 5 Serbia ja Montenegro olivat 27.4.1992 muodostaneet uuden Jugoslavian liittotasavallan (ns. tynkä-Jugoslavia).
- 6 Perustuslain määräysten johdosta Milošević ei voinut toimia enää kolmatta kautta Serbian presidenttinä, mutta joulukuussa 1997 virkaan valittiin kyseenalaisten vaalimanööverien jälkeen hänen liittolaisensa Milan Milutinović. (Yugoslavia 2001, 723.)
- 7 David Owen, entinen Ison-Britannian ulkoministeri, toimi Euroopan yhteisön edustajana entisen Jugoslavian aluetta koskevassa kansainvälisessä konferenssissa (ICFY) elokuusta 1992 kesäkuuhun 1995, ja yhdessä Cyros Vancen, Yhdysvaltain entisen ulkoministerin, kanssa hän teki niin sanotun Vance-Owen -suunnitelman Bosnian sodan lopettamiseksi.

Lähteet:

- Anzulovic, Branimir (1999), *Heavenly Serbia. From Myth to Genocide*. New York & London: New York University Press.
- Böröcz, József (2001), Empire and Coloniality in the "Eastern Enlargement" of the European Union.— *Empire's New Clothes. Unveiling EU Enlargement* (ed.) Böröcz, J. & Kovács M. Shropshire: Central Europe Review Ltd., 4-50.
- Churchill, Winston (1953), *The Second World War VI*. Boston: Houghton Mifflin.
- Cohn, Marjorie (2002), Milosevic Defence Will Put Nato on Trial. — *Jurist. The Legal Education Network*. University of Pittsburgh School of Law. 11. 2. [<http://jurist.law.pitt.edu/forum/forumnew48.php>]
- Drouet, Michel (2000), Citizenship and National Identity in 'Former' Yugoslavia. — *Politics of Identity. Migrants and Minorities in Multicultural States* (ed.) Hudson, R. New York: Palgrave, 223-241.
- ElRamly, Ranja (1999), Jugoslavia-aiesta muistoista kroatialaisiin muistoihin. Partisaanimyytti ja sen purkaminen. — *Balkan 2000. Näkökulmia ja taustoja Kaakkois-Euroopan nykytilanteelle* (toim.) Saarikoski, V. Turku: Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 17, 73-89.
- Eurooppa-tiedotus (ulkoasiainministeriö), *Markkinatalous Bulgarian jäsenyysoiveiden pullonkaula*. Tietosivu 9/2001 [<http://www.eurooppa-tiedotus.fi>]
- Eurooppa-tiedotus (ulkoasiainministeriö), *Valmiutta uudistuksiin puuttuu Romaniassa*. Tietosivu 10/2001 [<http://www.eurooppa-tiedotus.fi>]
- Ivekovic, Ivan (1998), Identity. Usual Bias, Political Manipulations and Historical Forgeries. The Yugoslav Drama. — *State Building in the Balkans. Dilemmas on the Eve of the 21st Century* (ed.) Bianchini, S. & Schöpflin, G. Ravena: Europe and the Balkans International Network, 251-273.
- Jelavich, Barbara (1989), *History of the Balkans. Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Judah, Tim (2000), *The Serbs. History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*. New Haven & London: Yale Nota Bene/Yale University Press.
- Kaldor, Mary (1999), *New and Old Wars. Organized Violence in a global Era*. Cambridge: Polity Press.
- Kundera, Milan (1984), A Kidnapped West or Culture Bows Out. — *Granta* 11, 95-118.
- Laitila, Teuvo (1995), *Veljeys ja epäsopu. Monikan-sallinen Jugoslavia teoriana ja käytäntönä*. Tampere: Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskuksen tutkimuksia 67.
- Mahmutćehajić, Rusmir (2000), *Bosnia the Good. Tolerance and Tradition*. Budapest: Central European University Press.
- Malcolm, Noel (1994), *Bosnia. A Short history*. London: Macmillan.
- Malcolm, Noel (1998), *Kosovo. A Short History*. London: Macmillan.
- Marriott, J. A. R. (1963), *The Eastern Question. An Historical Study in European Diplomacy*. Oxford: Oxford University Press.
- Moconesi, Luca [peitenimi] (1997), *Mostarin tien liftarit. Suomalainen palkkasoturi Bosnian sodassa*. Porvoo: WSOY.
- Nord, Lars (1974), *Nonalignment and Socialism. Yugoslav Foreign Policy in Theory and Practice*. Uppsala: Publications of the Political Science Association in Uppsala 69.
- Norris, David A. (1999), *In the Wake of the Balkan Myth. Questions of Identity and Modernity*. London: Macmillan.
- Owen, David (1996), *Balkan Odyssey*. London: Indigo.
- Pettersson, Mika (1999), Monitoiminen tappaja saa albaanit kauhun valtaan. — *Helsingin Sanomat* 30.3.
- Saarikoski, Vesa (1991), *Murros. Väli-Eurooppa 1989-1991*. Turun yliopiston poliittisen historian julkaisuja C:32.
- Saarikoski, Vesa (1999), Jugoslavia idän ja lännen välissä. — *Syitä ja seurauksia. Jugoslavian hajoaminen ja seuraajavaltioiden nykytilanne* (toim.) Miklóssy, K. Helsinki: Aleksanteri-instituutti. Kikumora Publications B:5, 39-57.
- Saarikoski, Vesa (2002), Itälaajentumisen historiallinen haaste. — *Euroopan rajat. Laajentuva Euroopan unioni* (toim.) Raunio, T. & Tiilikainen T. Helsinki: Gaudeamus, 31-52.
- Thomas, Robert (1999), *Serbia under Milošević. Politics in the 1990s*. London: Hurst.
- USAID (The United States Agency for International Development): OTI (Office of Transition Initiatives) (2002), *Field Report. Serbia & Montenegro in August 2002*. [http://www.usaid.gov/hum_response/oti/country/serb/rpt0802.html]
- Visuri, Pekka (2000), *Kosovon sota*. Helsinki: Gaudeamus.
- Yugoslavia (2001). — *Nations in Transit 1999-2000. Civil Society, Democracy & Markets in East Central Europe & the Newly Independent States* (eds) Karatnycky A. & Motyl A. & Piano A. New Jersey: Freedom House & Transaction Publishers, 720-749.
- Zimmerman, William (1987), *Open Borders, Nonalignment, and the Political Evolution of Yugoslavia*. Princeton: Princeton University Press.